

Gården i Borre omkr. 1914. Yderst til højre min bedstefar, Jakob Sørensen, med et barnebarn ved hånden.

»Mens som barn på landet jeg var hjemme«

Af Frode Sørensen

I årbogen Fra Ribe Amt 1987 har jeg skrevet om bønder i Borre fra min bedstefars tid og næsten frem til min egen. For god ordens skyld skulle fortiden, og hvad jeg i tidens løb havde læst og hørt om den, skildres før samtiden.

Jeg kom til 1914 og nævnte sidst på side 18, at med den store krig blev verden en anden, og jeg sluttede med et håb om til næste år at kunne bringe noget af det, som jeg selv havde oplevet med mine egne sanser. Det må dog vente nogle sider endnu, thi der skulle jo gå nogle år efter min fødsel i juni 1915, før jeg kunne begynde at huske uden andres hjælp.

Hvorledes krigens udbrud i 1914 blev opfattet og følt blandt jævne folk, har min far fortalt lidt om mange år efter. De fleste ville helst undgå at tro på, at der kunne blive krig igen næsten 50 år efter den sidste krig i Europa - og siden var vi vel blevet så oplyste at krige kunne undgås? Det var troen på, at oplysning ville forbedre verden, der fik et knæk. Min far havde været en af de godtroende. Det blev han ikke siden.

Danmark slap med skrækken, men undgik ikke nødvendige forholdsregler. Ved lov af 7. august 1914 blev det vedtaget, at der skulle oprettes en sikringsstyrke på 60.000 mand i hær

og flåde. Den blev etableret og opretholdt ved på skift at genindkalde gamle soldater af indtil 16. årgang i nogle måneder, de ældste var nær de 40. Disse indkald, der vist skete med ret kort varsel, satte mange familier og bedrifter i en meget vanskelig, uafvendelig situation.

Erhvervsstrukturen var ikke som i nutidigt lønsamfund. Mange af de gamle soldater var folk med eget landbrug, småbønder, håndværkere, købmænd, folk i små selvstændige bedrifter, der var afhængige af ejernes arbejde, nærvær og ansvar.

Hjemme hos os i Borre i Aal sogn fik vi to måneder efter min fødsel den barske virkelighed at føle.

Min far havde været rekrut ved Livgarden i 1901 (med daværende prins Christian som kompagnichef) og vistnok senere været indkaldt til nogle dages mønstring. Det havde blot været at regne for en del af *opdragelsen*. Et overstået stadium. Nu lidt ind i august 1915 fik han ordre til for tredje gang at skulle møde ved Livgardens Forstærkningsbatallion i København.

En rodfæstet bonde på 37 skulle forlade kone og børn, hjem og bedrift - lige op til høsten - ingen vidste hvor længe?

I 12 år havde han været sin egen herre og fået sat skik på sit fødehjem, så det var i harmoni med hans forstand og temperament. Han var bundet til hjem og virke, men ikke trælbundet eller gældbunden, kunne unde sig selv og sine omgivne en fortjent fridag, når der var tid og noget at bruge den til. Hvad det skulle være, ville han selv råde for.

Det korporlige arbejde under fraværet havde han vilje og råd til at betale andre for. Hans stedkendte daglejer, Lars Kyndesen, skulle som sædvanlig meje kornhøsten med sin skarpe le. Det kunne gøres på en uge. Den stærke 17-årige tjenestepige, Kristiane, kunne binde

de fleste neg med min 10-årige bror Svend som hjælper i hans lange skoleferie i den vestjyske skole. Lars kunne gøre, hvad der var af mandfolkearbejde, så vidt han havde tid, men han var vant til, at det var manden i gården, der selv havde ansvar for den daglige drift og de afgørende beslutninger.

Det har været svært at drive landbrug i Borre fra en vagtstue ved et kongeslot. I et par ugentlige breve var der også lidt aktuel instruktion, som min mor måtte formidle til sine hjælpere i ly ved alle de andre synlige og usynlige småting, der kom til at hvile på hende.

I de to måneder imellem mit komme og fars afrejse havde hun slet ikke fået tid nok til at genvinde de kræfter, som den svære situation krævede netop af hende. Den bekymring tyngede min far mere end alt det andet.

Det spæde barn var et tyndt skravl, der kunne have brug for al sin mors tid og omsorg for at overleve. Det mente i hvert fald min faster, der i sin gerning som dansk sygeplejerske syd for Kongeågrænsen havde givet sig selv en lille ferie for at være hos min mor i mine første dage. (At min faster senere blev Maren Sørensen, Valsbøl, er en anden sag).

Mine fire ældre søskende fra 10 til knap fem år var en flok, der havde hinanden og i takt med år og udvikling kunne hjælpe lidt i det daglige og bidrage til liv i huset. Jeg var og blev en efternøler, der længe før familieplanlægningens og ønskebørnenes tid havde *valgt* en forkert situation at blive født i. Min mor var nær 38 og havde i grunden børn og besvær nok set med den gølge fornufts øje.

Selvfølgelig var de lige så glade for den sidste som for den første, men tid og kræfter skulle være så mange steder. Min fars motto: *En dag ad gangen* var næppe til trøst ret længe ad gangen.

Om min mors herkomst ved jeg, at hun blev

født i Thorup på Mors i 1877 og ved sin dåb i øens store, næsten nye frimenighedskirke fik navnet Marie Pedersen. Hendes far var en hus- og tømmermand, der gik til sit arbejde med værktøjskassen på ryggen. Han var gift anden gang med min mormor, Maren Nielsen, fra Hundborg i Thy. Min mor havde to brødre og en yngre søster, som var den eneste, der blev på fødeøen. Der var lidt jord til hjemmet og en ko, som min mor trak langs vejkantens græs i sine barneår. Lidt skolegang fik hun hos et par ugifte søstre i deres egen stue. Efter sin fars død i 1892 tjente hun flere steder i og på landet, også et par steder på egnen, hvor hun blev. Et ophold på Ollerup folkehøjskole hørte med til hendes forudsætninger for at blive en alsidig bondekone. At hun var af håndværkerslægt lagde hun ikke skjul på. Min far prøvede ikke på at blive god til at slå søm i; det kunne hans kone.

I sine yngre dage kunne hun med sine gode hænder malke flere køer i en time end de fleste, men denne og andre håndteringer i det udvendige landbrug var hun i gang med at afvikle før min tid.

Jeg kan af min fars første breve udlede, at han rejste i tjeneste den 12. august, og da var rugen høstet, men ikke inde. Brevene fra min mor synes at være gået tabt, men jeg kan af min fars breve skønne mig til, hvordan humør og stemning har været både her og der. Hvis det gik nogenlunde derhjemme, var den gamle garder knap så harm på det tvungne militære driveri. Han duede slet ikke til at holde ferie på kommando, mens han var savnet hver eneste time derhjemme. Nogle ord og meninger fra breve gengives her:

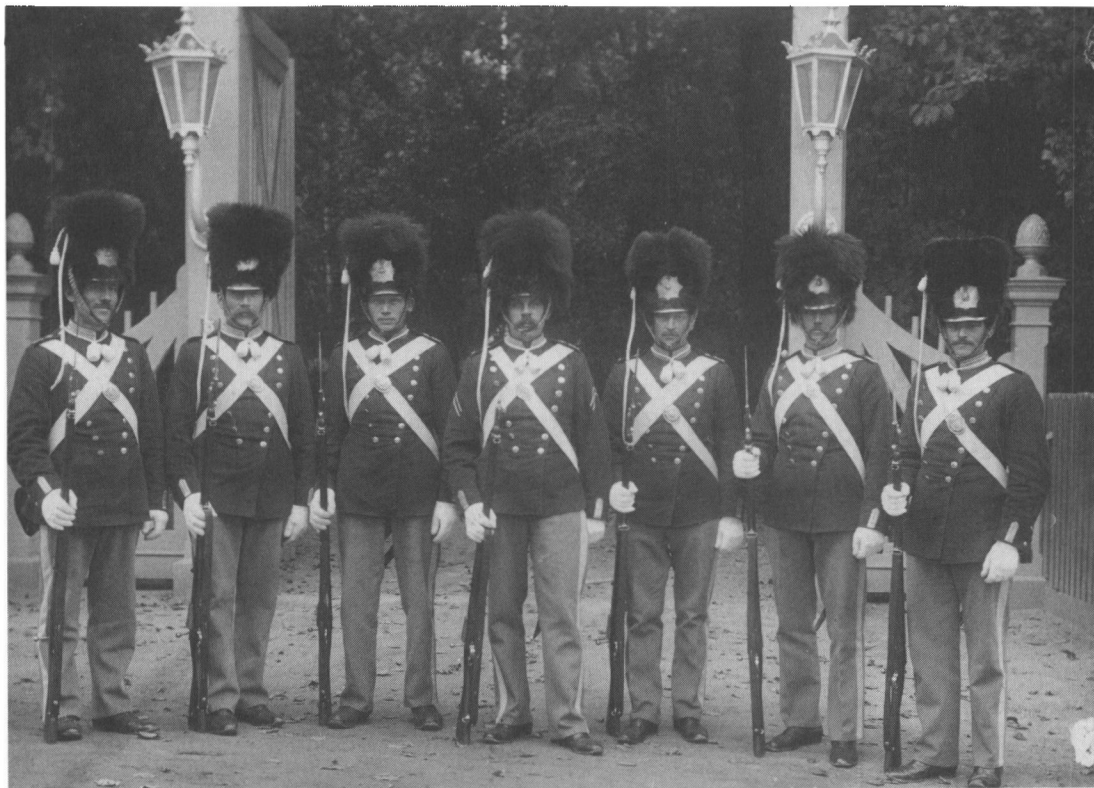
Brev af 17/8: *Vi skal nu til at gaa Vagt ved de kongelige Palæer ligesom i gamle Dage. Det havde jeg dog i Forvejen forsvoret, at de vilde byde os. Ja, saa stor er Meningsløsheden, at der nu er indkaldt over 300 Mænd i 35-40 Aars*

Alderen, hvis eneste Opgave det er at gaa og agere Pyntedukker ved en Husfacade. I Morgen skal jeg ud paa Sorgenfri Slot og gaa paa Vagt med Bjørneskindshue og al den øvrige Krigsmaling.

Brev af 21/8: *Pas paa at kornet er godt tørt, før I kører det ind. Lader I Bedstefar raade, faar I det ikke tørt. -Jeg har været paa Vagt ude ved Kongens Bolig, Sorgenfri Slot, og har saaledes igen prøvet at staa med præsenteret Gevær - ja, man kan meget, naar det ikke kan være anderledes. Kan du forestille dig, hvorledes jeg ser ud med Bjørneskindshue, Skuldergehæng, Sabel m.m. Dingel Dangel. Jeg kommer sikkert nok hjem Fredag Morgen d. 27. men foreløbig vist ikke mere end seks dage, det bliver vanskeligere med at faa Orlov, Kri-gen hænger uden Tvivl over Hovedet paa os. Udelukket er det dog ikke, at jeg kommer hjem i 12 Dage - Hils Børnene fra Far -*

Ordene om, at krigen hang over hovedet, skal, så vidt jeg har kendt min far, opfattes som ironi. I nøgterne stunder var han klar over sikkingsstyrkens politiske nødvendighed. Dens militære nytte havde han ikke mange ædle tanker om, ej heller den tryghed den måske kunne skabe i den civile befolkning. (Mon det var den, Jeppe Aakjær tænkte på, da han året efter skrev: *Du puslingland som hygger dig i smug?*)

Brev af 23. august: *Jeg kommer altsaa hjem Fredag den 27. Aug. Jeg kommer jo til Varde ved 5 tiden om Morgen, og det var jo vistnok praktisk, om I kunde køre imod mig med Vognen, thi gaa hjem hele Vejen hjem fra Varde efter at have rejst hele Natten er jo lovlign langt. Er Du rask nok til det, kan Du jo selv køre og maaske tage Svend eller en anden af Børnene med dig. Jeg har faaet dit Søndagsbrev i Dag, og jeg ser jo, at der endnu ikke er kommet Korn i Hus, men jeg haaber det bliver Vejr*

Gamle gardere ved Sorgenfri slot 1915. Nr. tre fra v. er gdr. Jensinus P. Sørensen, Borre.

dertil, naar jeg nu selv kommer hjem i nogle Dage, jeg glæder mig dertil, thi at gaa herinde er godt egnet til at gøre ethvert fornuftigt Menneske til Idiot.

Brev af 6. september: Af dine Breve kan jeg nok forstaa, at I mangler mig derhjemme til det ene og det andet. Det er I nu ikke ene om, jeg tænker, at jeg savner mit Hjem og mit Arbejde mindst lige saa stærkt, som de to Ting savner mig. Det kan jo være baade strengt og ubehageligt nok, men det er dog nok bedst, at det er saaledes, thi var det ikke saadan, var det jo et Bevis for, at man var tilovers, og det er det ikke godt at være. Som før sagt, jeg lader Tan-

kerne saa vidt muligt staa stille, men dog farer det ofte igennem mig med Harm og Smerte, at her i Danmark gaar vi nu Tusinder af Familiefædre revet bort fra Kone og Børn, Hjem og Bedrift for at - ja for hvad? Og hvad bruges vore ligestillede Medmennesker ikke til ude i Verden. Vi har indrettet og indretter fremdeles Verden daarligt«.

Brev af 8. september: Der udsaaes i denne Tid en god Del antimilitaristisk Frø, som jeg haaber vil sætte god Frugt, naar de har haft den fornødne Voksetid. Vi talte om i Aftes, da vi havde faaet os sat til rette i de stive, celleagti-

»Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme«

ge Træstole, hvor vi skulde tilbringe en Del af Nattetimerne, at hvis vore Koner kunde se os og se hvordan vi havde det, saa kom de uden Tvivl og hentede os hjem. Kvinderne har jo faaet Valgret nu - i Danmark i hvert Fald da - og det vilde ikke være den daarligste Maade for dem at anvende den Indflydelse, de deraf har eller kan faa til at se at faa Mændene hjem. Jeg mener selvfølgelig dette i meget videre Betydning end det Smule Vagtlokale her.

Livet på kasernen og vagten var trivielt og kedeligt, men der stod også andet i brevene, hvis papir altid blev fyldt. Irritationen skulle selvfølgelig have afløb uden omsvøb, og de nødvendige udskejelser blev der ikke lagt skjul på. Ved en træningsmarch på 25 km en lang formiddag med fuld oppakning blev der tænkt over *hvorledes de fleste af Borre Bys Bønder vilde have set ud efter saadan en Tur*. Resten af dagen var fri til at drikke sig fuld i, og det gjorde de så i al ordentlighed *thi i Virkeligheden er vi allesammen skikkelige Mennesker* det er bare *et Udslag af Situationen*. Det kostede min far to flasker vin til stuens 16 mand, fordi det var hans kones fødselsdag.

Om aftenen gik han i Dagmartheatret for at se *Naar vi kommer til*, en satire over alt det store og herlige der skulle ske nu da kvinderne havde fået valgret. Han tilføjer: *Jeg gaar meget i Theatret, det tager nogle Penge, men man skal jo være et sted, og det er en nogenlunde god og billig Maade at faa Tiden - den overflødig Tid til at gaa med.*

I det samme brev af 14/9 indledes der med noget helt andet: *Som jeg skrev i gaar, kan Du regne med, at jeg kommer hjem i næste Uge fra Søndag til Lørdag. Saa skal jeg jo se, om jeg kan udrette lidt i det vanskelige Lærerspørgsmaal; det bliver næppe meget, thi at være Soldat og fornuftigt Menneske paa en Gang er ikke let.*

Det var det forestående lærerskifte ved Oks-

bøl skole der blev nævnt, en sag, der kom til at optage og bekymre mine forældre meget, netop mens der var problemer nok endda. Hvad jeg skrev om det i årbogen 1986 *En vestjysk friskole* - skal ikke gentages her. Soldaten kunne som medlem af sognerådet og med attest fra formanden opnå orlov og hjemrejse til vigtige møder og forhandlinger. De seks dage, som her var bevilget, fik han forlænget et par dage, så han kunne være med ved min dåb i Aal kirke den 26. september, en begivenhed der vistnok havde ventet på, at Aal valgmenighed skulle blive færdig til at få sin nye præst, cand. theol. Edvard Eller, indsat i sit første præstekald.

Natten derpå rejste den gamle garder tilbage til de trivielle vagter ved de kongelige palæer, og nogle dage efter fik han i et brev fra min mor et uventet billede af hele den kære familie derhjemme. Vi havde haft en lille udflugt til fotografen i Oksbøl før dem, der var store nok, skulle i kartoflerne et par uger.

Natten til den 15. oktober foretog min far sin sidste orlovsrejse (i garderuniform) hjem til det afgørende sognerådsmøde om lærerindstillingen. Et hastigt beboermøde samme dags aften måtte han rejse fra for at nå *hjem* til vagten næste morgen. Der fik han at vide, at hans orlov var en dag længere end han selv regnede med. Efter to nætters rejse i træk blev der tid til at sove (eller at ærgre sig?).

Endelig oprandt befielsens dag, lørdag den 30. oktober - i glædelig forvisning om at ingen *nye gamle* ville blive indkaldt i stedet.

Hvordan det var at finde de vante folder igen, er der ikke skrevet breve om. Det nødvendigeste arbejde var med besvær blevet gjort også mellem byger i oktober. I de sidste breve var der givet råd om, hvad der *skulle* gøres, og hvad der kunne vente til han selv kom hjem.

Men ingen ord eller tal om økonomiske tab på grund af mandens fravær, og intet om sol-

Marie Sørensen med sine fem børn, oktober 1915. Fra v. Svend (f. 1905), Sigrid (f. 1909), Gudrun (f. 1910), Harald (f. 1908) og Frode (f. 1915).

datens dagløn i forhold til Lars Kyndesens. Kunne driftstab vurderes og erstattes af statskassen? - næppe. Ifølge midlertidige love af august 1914 kunne der gennem de kommunale hjælpe-kasser ydes hjælp til indkaldtes familier, hvor der forelå trang, hvad der næppe gjorde i enhver bondefamilie, hvorimod en indkaldt daglejers familie ret straks ville komme i pengensø. Men alle indkaldte - også bønder - kunne søge eftergivelse af al personlig skat.

Det blev næsten 1916, før der faldt ro over sjælene i både hjem og skoledistrikt, og dermed tid til helt ud at være bonde igen.

I årbogen 1987 har jeg side 16 og 17 fortalt om jordkøb i flere tempi, der endte med et

arealkøb på 11 tdl. hvis overtagelse til al held fik lov at vente til året efter *soldatertiden*, thi det var et opdyrkningsarbejde der forestod, fordi jorden havde ligget udyrket hen i et par år (blev der sagt).

Min far var ikke den der troede, at jorden samlede kræfter af at *hvile*, og der gik en del år, før han fik samme tillid til sin nye jord, som til den han var født på. Vi var langt inde i min tid, før han fik andre tanker.

Med jordkøbene var gårdens nære markareal fordoblet til 28 tdl. Mit fødehjem var begyndt at ændre struktur - sagt med et nutidsord. Det kommer der mere om til *min egen tid*.

Efter *undtagelsesåret* 1915 fik min mor tid at samle kræfter igen, mens jeg fik lært at stå og gå på egne ben. (Det tør jeg gætte uden at lyve.)

I begyndelsen af 1917 skete der igen noget usædvanligt. Min mor fik ferie i samfulde to uger, som blev brugt til et ophold på den grundtvigske menighedsskole *Liselund* ved Slagelse, oprettet i 1911 og ledet af frimenighedspræsten Niels Dael.

Jeg fik aldrig spurgt: *Hvorfor det? Hvordan*

Tjenestepigen Kristiane Larsen, født i Oksby 1898.

turde du overlade mig (skrøbelige) unge på halvandet år til Kristianes omsorg og varetægt dag og nat så længe? Hendes svar kunne have været et godt bidrag til pigens skudsmålsbog, vil jeg tro. Det skulle netop være, mens Kristiane endnu var tilstede.

Min mor var på sin måde mere bundet til hjem og familie end min far, men hendes trang til fællesskab i stort og småt var anderledes. Faster Maren kendte *Liselund* af egen erfaring, og min mor har følt sig modtagelig for åndelig føde, som den blev »serveret« der. Bestyrelshvervet i friskolen tillige med nabokonen, Karen Tobiasen, som også ville være med, var måske en inspiration mere?

Min far ville ikke drømme om at bruge tid på *Liselund* og slige steder, men han var ikke imod, at hans kone fulgte sin lyst for deres fælles penge. I hendes breve kunne han spore at *Glansen delvist var gaaet af St. Gertrud* og han tilføjer: *Alt, som gaar for at være ud over det almindelige, skal helst ses paa Afstand, nærved bliver det kun til noget almindeligt meneskeligt, men det er jo heller ikke at kaste Vrag paa.* Og brevet slutter med en opfordring til at nyde ferien og tænke så lidt som muligt på det derhjemme.

Nogle af de *kendte mænd* på *Liselunds* tallerstol havde nok skuffet min mor. Kun *en* bevarede glansen - og han var netop ikke en af *Liselundmændene*.

Det var meget koldt i den januar. *Brændet er næsten dyrere end Brødet. Jeg købte Kul i Gaar og gav otte Kroner pr. Hektoliter* skrev min far. Han havde i de samme dage og nætter travlt med årsregnskabet for Aal brugsforening, hvor han var regnskabsfører i en årrække.

Oven i det forudså han et par dages skatte ligning, men dernæst *vil jeg ogsaa »drive« i nogle Dage, naar denne Uge er gaaet.*

På bagsiden af brevet havde min snart otte-

årige søster, Sigrid, bl.a. skrevet: *Stine har været her med Svends Hoser. Frode har det godt nu sover han godt, nu sover han i vuggen hele natten. Vi er glad ved, at du snart kommer hjem til os igen. Mange Hilsner fra Søster.*

Omtalte Stine var gift med vor næstnære nabo, Daniel Sørensen, der var min fars fætter, og Stine var hans kusine på mødres side. Hun havde som pige tjent i mit hjem. Vi sagde blot Stine, men ifølge Aal kirkebog hed hun Ane Kirstine Regine Susanne Vilhelmine Nielsen.

De første var efter hendes (og fars) bedstemor, de tre sidste var opkald efter pastor Stockholms datter, der som *degnens enke* levede sine sidste år nær Stines fødested i Oksbøl.

I mine tre første leveår var vi ni mennesker i det lille stuehus af 1905 (se side 5 og 13 i årbog 87). Der var for lidt plads til os at vokse i, og derfor blev der i sommeren 1918 gjort alvor af at bygge to fag til den østre ende. I det nye blev der et soveværelse, hvorved der blev en lille »pæn« stue hvor det gamle havde været. Mod nord blev der et nyt stort pigekammer, og det gamle blev lagt sammen med den meget lille stue, så der blev et *alrum* med albu-erum til børneleg og systue. Men det hed fremdeles »æ lille kammer«. Og på loftet blev der et lille til tider koldt kammer med fred og ro til at nyde god udsigt over østligt nabolag.

I den nye pæne stue kom der nye møbler af eg og med betræk af rødt plys, solidt men dyrt og flot i forhold til husets normale vaner.

Fra denne byggetid i det fjerde og sidste krigsår har jeg gemt min første bevidste erindring. Fra den nære nabogård mod nordøst kom Oskild Adserens halvvoxsne datter, Helga, med en stor krans til den nye rejsning. Det indtryk var for usædvanligt til at blive glemt.

Huset blev større, men folkeholdet mindre. Tjenestepigen som *institution* forsvandt med

Kristiane i 1917 eller -18 og mine søstre på ni og otte år rykkede sammen med mig ind i det nye pigekammer. Selvforsyningen med arbejdskraft var kommet for at blive. Min ældste bror kom ud af skolen ved sin konfirmation i 1919, og de næste tre havde kun halvdags skolegang i friskolen.

Tilkøbet af jord betød mere arbejde før der blev større udbytte. Det tog som nævnt tid, før den nye jord blev så yderig som den gamle, og det var ikke muligt at forøge besætningen ret meget af mangel på staldplads. I mine første huskeår var der brug for fantasi og opfindsomhed, når de sidste unglykreature skulle indstaldes. I flere vintre var der anbragt nogle i det udhus som blev sat op i 1920 af røde, skøre sten fra det nære, nye Baunhøj teglværk og med tagsten fra det lokale cementstøberi. Huset skulle rumme brændsel, redskaber, skrammel og en snes høns, men kunne til nød give plads til to-tre *husvilde* hønder.

Jeg husker min fem-års fødselsdag, fordi vi den dag skulle køre kløverhø ind, og jeg skulle nå at nyde udsigten fra det første læs før de 7-8 indbudte knægte fra nabolaget ankom. Jeg nåede det med kniberi. Gæsternes antal passede til køkkenbordet. Vi fik chokolade og spøjte et par timer eller tre, som det var skik.

Som den sidste i kuldet var jeg barn længe både til legeme og sjæl. Med »enebarnets« vilkår fik jeg lært at kede mig tilpas og at underholde mig selv. Tidligt sad jeg på min bedstefars vadmelsknæ og hørte på hans overleverede remser og rim. Han havde bedre tid end de andre. Jeg havde min hånd i hans, når vi færededes i nabolaget. Vi så ind til Søren Adseren, hvor de fik en kaffepunch. Det skete også, hvor de var blevet afholds, men havde gemt en slat i en flaske til Jakob.

Han var 73, da jeg blev født, og havde da boet i sin aftægtsstue i 12 år. Hans småsyssel i det daglige var minimal. Han tog sig af de par

kobler får, vi havde hans tid ud. Så blev de afskaffet. Min tid i hans brede seng blev ikke lang, men jeg nåede det. Jeg skulle ikke være ringere end de andre. Sygeplejersken faster Maren var betænkelig på hygiejnens vegne, men hun blev afvæbnet: *Det er det sidste, jeg kan gøre for ham* skal min far have sagt. Det var den gamle, han tænkte på. Det var sidste chance for at afsvække den generationsspænding, der havde været.

Bedstefar lå i sin seng den dag i februar 1921, da jeg hørte ham spørge en gæst ved sin sengekant: *Bløv Windfeld kjoer te æ kjærk?* Jakob ville vide noget om den begravelse, han var for svag til at være med til. Gamle 87 årige Jens Stockholm Windfeld til Hesselmed burde de have båret på den sidste rejse. Ordene må være husket, fordi de har rørt ved nogle mystiske tanker om død og begravelse.

Det kom tættere på den søndag morgen i april, da mor fortalte at bedstefar var død og at der skulle hentes en kiste til ham i Jens Kristians gule fjedervogn, som også skulle køre ham til kirken til sin tid. Ved middagstid så jeg ham i den brune kiste midt i hans aftægtsstue. Jeg tror vi sang en salme, husker ikke hvem der var med, men jeg sad på hans sengekant ved en jeg kendte, Daniels Stine, der var tryghed. Og der lå gule påskeliljer ved min døde bedstefar.

Det har siden passet mig godt, at jeg lærte en bedstefar at kende og at være med til hans jordefærd - som en del af opdragelsen. Hans død betød et savn hos os alle - derom ingen tvivl - men vendte ikke op og ned på ret meget. Hans aftægtsrum blev med to feltsenge taget i brug som drenge- og siden karlekammer. Den ene seng blev min. Jeg vil gætte mig til, at hans bo var let at overskue og at dele. Hans sag blev ordnet med aftægtskontrakten i sin tid, og min far fik ikke travlt med at søge andet lån ef-

ter dens aflysning. Han var og blev selvejerbonde i ordets fulde betydning.

Vestgrænsen for min færden på egen hånd gik ved vort yderste markskel, der hvor kirkevej og kirkestier krydsede jernbanen lidt nord for Oksbøl station. En lille, ung granskov på vor yderste kile var god at søge læ ved, når vinden var i vest og solen kunne nydes i øst. Når jeg havde set damptoget med mange tunge godsvogne puste forbi og vinket til lokomotivføreren, var det tid at gå hjem.

Mod landsiden havde jeg to kontaktmuligheder. Oskild Adersens vestre stalddør kendte jeg tidligt. Hun havde været enke i en snes år og selv drevet sin gård med en karl og en kodreng eller - pige til hjælp. Nu var det kort før hendes ældste søn skulle overtage gården. Det var så nemt at rende derom. Der fik jeg prøvet at spørge og at lytte til både den ældre og den yngre.

Lidt nord for lå Daniels og Stines gård, og der var andre børn at opsøge. Deres to ældste drenge var omkring min egen alder og ret forskellige. Den ældste havde tidligt sine sanser og ord rettet mod tekniske indretninger og horisonter. Den lidt yngre havde god bondesans - og -forstand uden at være jordbunden. Jeg havde nytte og fornøjelse af dem begge, men ikke altid samtidig.

Vore hjem havde den gode skik at bytte aviser. Der udkom to dagblade i Varde, der kom med posten næste dag, hvis ikke vi selv hente dem ved aftentoget. Daniel holdt Ribe Amts Tidende, der var egnens ældste venstreblad, og hjemme havde vi Vestjyllands Folkeblad, som vistnok regnede sig for frisindet radikalt. Min far havde været med til at hjælpe den igang.

Jeg har gået vejen eller stien mange gange med en firesidet avis hver vej. *Må du blive* var et godt spørgsmål, når man kom til syne. Så hændte det, at vi glemte tiden, thi ingen havde

ur i lommen eller på armen. Det tog lidt tid at fornemme sig til tiden.

Avisbytningen gav på skift alle i de to huse et ærinde til hinandens døre. Husmødrene fik en stund at snakke og veksle råd i, og det skete at Daniel kom selv i aftenstunden. *Sæt digned* lød det fra min far i bænkekrogen. *Tak, a ska hjemad.* Han ville ikke bruge af andres tid, men et kort stikord fra bænkekrogen fik ham til at tøve indtil der blev begyndt på noget, han havde tænkt på eller oplevet for nys. En logisk kommentar til tidens rørelser blev sagt uden at nævne navne og uden letfærdig snak. Hans skikkelse var ikke imponerende, men det var hans belæste forstand og store viden. At han stammede, hørte vi ikke. Det gjorde jeg også i mange år.

Der blev talt om mange ting i slige stunder, uden at det blev til egentlig diskussion. Daniel havde meget, han trængte til at få sagt, når han var kommet i gang, og min far kendte sin rolle som en kommenterende tilhører. Som den fem år ældre fætter og nabo havde han kendt ham alle dage. På et passende tidspunkt kunne Daniel godt få tid til en enkelt kop kaffe mens emnet blev gjort færdigt.

Jeg var en opmærksom tilhører, længe før jeg forstod de svære ord og spurgte ikke om lov til at være sent oppe, heller ikke når der var andre gæster. Jeg forstyrrede ingen, så der var ingen grund til at forstyrre mig i at lytte.

Det forunderlige ved dette nabovenskab var, at de i sogn og egn havde tilhør i hver sin retning. Min far havde været en uregerlig protestant, mens Daniel var mere bundet til autoritet og tradition uden at gensidig respekt tog skade, et forhold som ikke var et særtilfælde. Der var mange ting i Aal sogn, man kunne enes om uden at skele til de spændinger, der var eller havde været omkring kirke og skole, præst og degn.

De mennesker, jeg hidtil har nævnt, var til-

stede som en selvfølge, før jeg lærte dem at kende. Med ujævne mellemrum blev min spinkle krop og svage appetit iagttaget. Så blev jeg tvær og gik min vej. Selv mindes jeg ikke at have fejlet noget. Ingen børnesygdomme ville være hos mig så længe, at de kunne bevises, og friskolens dagbog røber ikke mange sygedage, men jeg var betegnet som *svagelig*.

Min sygeplejefaster havde stadig et godt øje til mig, når hun en sjælden gang gav sig tid til at besøge sit gamle hjem. Efter 1920 var hendes travlhed sønder ude taget til. Hun var blevet plejemor på det *Børnenes Helsehjem*, som var kommet i gang ved S. Vilstrup Strand syd for Haderslev, foreløbig i en gammel krigsfangebarak. Her kunne svagelige, sønderjyske børn få ophold og helse i seks-syv uger i sommerhalvåret, tre hold hver sommer, både piger og drenge, alder 15 til to år. Det var begyndt i 1920 med plads til 50, men så få havde der aldrig været.

Ved påsketid i 1924 erklærede faster Maren, at jeg til sommer skulle ned på Helsehjemmet og være en tid. Den dreng skulle have lidt mere sul på sidebenene. Ingen fandt grund til at sige hende imod. Jeg ville blive ni år og kunne nok få tid til at være hjemmefra for en tid. At jeg var i strid med de geografiske regler blev hendes sag. Mit fravær i friskolen i måneden før sommerferien var ingen sag. Min far og mor fulgte mig til Helsehjemmet den 18. juni og blev der et par dage for at jævne overgangen til et *nyt liv*.

Helsehjemmet lå (og ligger endnu) ved det sydlige Lillebælt med sydlig udsigt over til Barsø. Til landsiden var der bøgeskov og en græsmark til hjemmets to røde køer og islænderhesten Peter. Fra plænen foran den flade træbarak gik der trappe ned til den smalle strand, hvor der var to stråttækte strandhytter, der var åbne til havsiden. Livet skulle leves ved

»Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme«

strand og skov, blot vejret var nogenlunde.

Den dag, far og mor skulle rejse hjem, var jeg søgt til stranden med de andre og gik lidt efter tilbage, men de var bare væk uden farvel. Jeg skulle ikke ville med hjem igen. Med en knust tåre eller to listede jeg til havet igen og vadede ud til den første revle, som jeg havde set de andre gøre før på dagen. Jeg ville derud, hvor bunden var hvid og stenfri som hjemme ved vesterhavet. Vandet var lunt, og jeg fik tid at falde til ro.

På hjemturen havde jeg glemt at tage bestik af tidevandet. Det slog ikke til at hive op i de korte bukser, de blev våde, men jeg kom godt

i land, uvidende om, at *straffen* for våde bukser var at blive sendt i seng resten af dagen. Da det var min første *rigtige* dag, lod man nåde gå for ret. Jeg havde flere bukser at skifte med end mange af de andre, men gik ikke siden i vandet på den måde.

Da jeg kom, havde sommerens andet hold et par ugers erfaring på stedet. Jeg var en fremmed blandt 70-80 andre, hvis sønderjyske sprog aldrig var hørt før. Mit ophold skulle være som de andres; at jeg var plejemors brorsøn stod ikke skrevet på mig. Jeg skulle sove i drengenes sovesal og gå i seng med hønsene (det var strengt) og om morgenen lære at spise

»Børnenes Helsehjem« v. S. Vilstrup strand, omkr. 1922, set fra søsiden.

havregrød som de andre. Når det var tilside, sang vi en morgensang og faster Maren, som blev kaldt plejemor af alle, fortalte et stykke bibelhistorie. Der var også daglige eller ugentlige arbejder, som børnene skulle hjælpe med i forhold til alder, evner og kræfter. De små vaskfade, et til hver, langs sovesalens væg skulle forsynes med rent vand til næste vask, båret ind i spande fra pumpen i gården og fordelt med en liter til hver. Nogen skulle hjælpe ved opvasken, hvor alt blev decinficeret i kogende vand. Alt var endnu meget primitivt, men renligheden måtte der ikke sløses med. Man var netop den sommer ved at bygge et helt nyt og større helsehjem, der blev forsynet med elektricitet og vand.

Jeg skulle som bondesøn sørge for, at de to køer, der gav os mælken, blev trukket til vand og flyttet et par gange. Jeg havde en hjælper, som var bange for den med de lange horn, hvad jeg ærlig talt også selv var, men det skulle jo gøres.

Når pligterne var gjort, kunne vi som fritgående høns strejfe om ved strand og skov og bruge vor egen fantasi. I de ni uger, min tid varede, lærte jeg to hold børn at kende uden at lide overlast. I mellemakten kom jeg det gode personale på nærmere hold, mens huset blev gjort klar til næste hold. Plejemor var den der så, hvad der foregik i hver en krog og bag lukkede døre, men hun havde ikke tid til at pylre om nogen. Hun ville selv tage en tårn i vaskehuset i den årle morgenstund, før hun også skulle holde øje med det danske syd for den nye grænse.

Hvor var de herlige og dygtige, den lille flok, hun havde til at hjælpe sig, alle *håndplukkede* af hende selv fra år til år. At ville være på Helsehjemmet var som at gå i kloster for en tid. Den, som tænkte mest på løn og ferie, kunne hun ikke bruge. Mange var de ikke, en for hver 10 børn var det normale. Det var

en helbefaren sygeplejerske foruden hende selv, i køkkenet rådede frøken Thea som kokkepige og økonoma i de første 16 år. Hende kendte jeg hjemmefra som Dorthea Adersen, vor nabodatter fra Borre. Hun var i de ni uger et stort plaster på min hjemme. Hendes venlige ord var hjemlandstoner i mit øre, der var vant til at lytte til voksne folk. I hendes landlige køkken kunne man redde sig et par søm, en stump snor eller lidt *barneleg med katten*. Til hjælp i den almene daglige husholdning var der fire unge piger der kunne få en ugentlig friestermiddag, hvis de havde tid. På systuen havde vi halvgamle fru Thaysen, der var lige god til dansk og tysk, og derudover et par eller tre der havde et job som vinterlærerinder og var til almen sommernytte på Helsehjemmet år efter år. Vidt forskellige var de, men alle vilde os det godt. Derfor blev de husket.

I somrene 1925 og 26 var min ældste søster, Sigrid, en af de unge piger på Helsehjemmet, der da var både gammelt og nyt. Jeg var der igen i skoleferien 1926, denne gang kun på besøg under nok så frie vilkår. De primitive forhold var på vej ud, og faster Maren havde fået en bil, og jeg var to ældre end første gang. Men det er det ældste, jeg husker bedst og måske også længst.

Med mine 11 år havde jeg ikke mere så god tid til at være hjemmefra. Der var ved at være brug for mig i en sammenhæng.

I min 10-12 års alder begyndte jeg at forstå lidt af, hvad der skete omkring mig - uden andres pegefingre. Den foretagsomhed, som mine forældre havde medbør til at lægge for dagen før 1914, har jeg skrevet om, set med andres øjne. Da min egen tid blev mig bevidst, var min fars yngre dage, mens arbejdsindsatsen var stor og børnene var små, allerede for ham »de gode, gamle dage«. Nu var det »efter krigen« - og hvad så?

Siden han vendte hjem fra garden, fik fri-

skolen oprettet, trak sig ud af sognerådet i 1921 og brød med det radikale venstre ved påskekrisen året i forvejen, indtog han iagttage-rens rolle. Som bonde var han ikke mere husmanden med de 14 tdrl. Nu var han den lille gårdbonde, der havde jord nok og tilvækst af egen arbejdskraft i takt med, at de store børn blev voksne. Deres hjælp syv dage i ugen ville eller kunne han ikke være foruden, den blev en vane. Generationsspændinger kom af sig selv.

Til daglig var han ikke mere den, der stod op, når hanen galede første gang. Han var jo fra den tid, hvor det var kvindearbejde at malke køer, og han fik det ikke siden lært. Med tiden blev det et handicap, men da var det for sent at øve sig. Han sønner lærte det, men deres søstre blev de dygtigste.

Køernes antal og mælkeydelse var fra sted til sted begrænset af hvor mange hænder, der duede til at malke, og om der var lyst til at du til det. Det var den, som malkede koen, der lærte den at kende på godt og ondt. Min far var aldrig ligeglad med sine køers velfærd - slet ikke, men det var svineavl og hvad dertil hørte, der interesserede ham mest. Der tjente han sin dagløn bedst. At fodre svin i hans fravær var husets mest betroede arbejde. Han gjorde det helst selv. Fire gange i døgnet, ikke fordi han *ikke var klogere*, men det var nu blevet hans rytme og dermed svinenes, at de fik natmad, også hvis han kom hjem af byen henad midnat, så sov han bedre resten af natten. Det hørte også til hans domæne at flytte køerne om sommeren. Han nød at vedligeholde sit geometriske øjemål, og koens foderbehov kunne han se på dyrets statur.

Omkring 1925 begyndte der at ske noget igen udover det daglige. I det år blev det endelig til alvor med den elektricitet, der havde været diskussion om i flere år, mest om pengene det ville koste. Næsten alle ejendomme på lan-

det fik vekselstrøm til lys og kraft indlagt på afbetaling som en prioritet i ejendommen. Hjemme hos os kom lyset først, fordi det netop var på tegnebrættet at bygge ny stald og lade året efter på stedet, hvor den lille, gamle havde ligget i 40 år.

Nu var der samlet kræfter og vovemod, måske også penge til ny foretagsomhed. Jord og husning skulle omsider bringes i overensstemmelse. Dyrt ville det blive i forhold til førkrigspriser, alene bygningen ville koste 6.000 kr., og der var behov for maskiner både til mark og lade til dyre penge, set med tidens øje.

Den gamle, lermurede lade blev i april 1926 jævnet med jorden ved håndkraft uden at ødelægge, hvad der måske kunne genbruges, og inden juni var en ny bred længe under tag, så lang som pladsen tillod uden at spørge nogen.

Den forsommer var jeg vistnok til god nytte som stik-i-renddrenge ved både landbrug og håndværk. Jeg kunne dengang tåle at komme til vejs uden at svimle. Den sidste forårstravlhed i marken og Theodor murers (Th. Jensen) første byggeaktivitet var samtidig med, at min far i hast skulle hjælpe sin plejesøster, Mette og hendes nervesvækkede mand, at få deres gård solgt til Morten Mortensen. Med ham fik vi en ny nabo.

Den sommer var travl, streng og interessant. I maj og juni havde vi heldigvis al den karlehjælp vi kunne få, idet begge mine brødre, der var 21 og 18 år var hjemme, indtil Svend den 1. juli skulle være soldat ved Landstormen. Han havde i sin mere »grønne« ungdom prøvet forskelligt, forsøgt læsevejen, vistnok efter faderlig tilskyndelse, men uden større lyst, haft en god plads sønder ude i Helsehjemmets nærhed og siden været kontrolassistent i samme egn. Mens han var 20 var han karl hjemme, mens vor 17-årige bror, Harald, tjente hos gdr. Ole Jensen i Borre for dernæst

at blive fast »inventar« hjemme i flere år, fordi det kneb vor far at undvære ham. Det blev en vane.

Imens byggeriet var mest interessant, kneb det mig at passe skolens tre halve ugedage. Der var så meget nyt at se på. Ingen af os havde med selve håndværket at gøre, men det var min bror Harald, der med heste og vogn hentede alt hvad murerne skulle bruge. Murstene var i vinterens løb hentet på Baunhøj teglværk, men sand og cement etc. blev kørt til næsten fra dag til dag. Alt, hvad der skulle læses og siden blandes, foregik med skovl og håndkraft. Håndværkerne kom på deres cykler kl. 7 og holdt fyraften kl. 6. Alle var på egen kost, men det var skik, at vi gav dem eftermiddagskaffe ved køkkenbordet. De to murer-svende, Hans Hansen og Chr. Jull, kostede 15 kr. om dagen, og håndlangeren Hans Jørgen Jensen 11 kr. Om Theodor murer selv og hans faste tømrer, Ernst Larsen, fik lidt mere er ikke erindret.

Det nye hus var stort at se på og at færdes i i forhold til det vante, men den avl, som groede på marken, mens det blev bygget, kunne ikke rummes i den nye lade. Der skulle fremdeles sættes et kornhæs eller to, og det var min far i grunden tilfreds med. Så kunne det ses fra vejen at avlen var god, og den blev bedre år for år af flere grunde. Med større besætning blev der mere gødning til jorden og dermed større høst. Tendensen var mere selvforstærkende end forudset. Og netop i byggeåret blev det alvor at opdyrke de seks tdl. lynchede på Borre østerhede, en sag der havde med andelsselskabet Blaksmark mergelbanes tipvognsspor tværs over området at gøre. Med arealtilvæksten der og et tilkøb af et par tdl. prima marskeng med Ho bugt var der ialt 42 tdl. til gården. Den opdyrkede, ret tunge hedejord var ideel til græsning af efterhånden mange ungkreaturer, såvel kvier som stude; de

fem tdl. eng satte min far stor pris på til høslæt og eftergræsning, og de 28 tdl. agerjord derhjemme ved stalddøren var passende til tidens og stedets norm for folkehold, hestekraft, koantal etc.

Flere andre steder i Borre var der sket arealtilvækst ved opdyrkning af en østlig hedelod. Ved skellet mellem Aal og Billum sogne mødte udmarkerne hinanden og gør det fremdeles, men det område, som kan overskues fra Aal sogns højderyg i Borre, har ændret udseende flere gange siden jeg var barn.

I mine første huskeår fik vi maskiner til hjælp. Jeg nåede at høre de sidste slætkarle stryge leen og at beundre deres brede skår i Aal enge, men slåmaskinerne gjorde det meste. Afskeden med plejlen og leen varede ikke mange år. Hjemme i laderne var det elektriciteten, der satte den endelige dato, men da havde den daglejer, som havde svunget leen i mark og enge, måske fået andet arbejde. Industrien var på vej. I vor nærhed kunne det være Baunhøj Teglværk af 1920.

Da min far havde bygget for sjette gang, og vi havde fået de gængse maskiner, blev der ro om landbruget igen. Fortrolig med maskiner blev han aldrig udover slåmaskinen. Resten måtte hans sønner tage sig af. Når han år for år kunne så sit korn med sin højre hånd, var det ikke for at være gammeldags, men fordi han var god til det. Han ville ikke lære den »idræt« videre til sine efterfølgere, thi det var tiden løbet fra.

Hans landbrug havde fundet en form, der kunne vare hans tid ud. Set med andres øjne var han en af dem, der *kunne sagtens*. I det daglige arbejde var han med, hvor han anså sig for uundværlig. Nødvendigt arbejde skulle tages alvorligt uden at ligne slaveri. I travle tider var det strengt, men des før fik det ende.

Vi fik radio i 1927 før alle andre ved den landside, hvor vi boede, ikke for at være først,

men fordi far ville have det. Hvad ville mon den sparsommelige bonde med sådan en spilledåse - og ikke spor musikalsk; heller ikke noget kone og børn havde plaget for. Vi fik det uden at spørge nogen og blev glade derfor. Musikken lod han vi andre om, selv nød han at lytte til pressens radioavis, gode foredrag og hørespil. Han hørte også, hvad Madsen Mygdal, Th. Stauning m.fl. sagde med deres egne ord. Og læste fremdeles to små Vardeaviser og skrev om vinteren i *sin egen* om noget af det, som ingen andre gjorde grundigt nok.

Ved min konfirmation og udgang fra skolen i 1929 var der ingen af os, der rigtig vidste, hvad jeg nu kunne bruges til. Et kort forsøg på at være min fars karl blev for strengt for os begge. Det kneb også at undvære mig som dreng.

Der kom nogle overgangsår, som bør gemmes til indledning i det, jeg gerne vil fortælle om de berømmelige tredivere, når dette kommer lidt på afstand.

Jeg har forsøgt at fastholde nogle erindringer og oplevelser fra mit fødehjem og dets mennesker, dets landbrug og levevis, ikke for at forherlige nogen eller noget, men jeg kendte ikke andet. Kun der lærte jeg i tidens løb mine nære mennesker og deres tanker så godt at kende, at jeg forstod deres handlinger og gerninger.

Frode Sørensen, f. 1915, gårdejer, Borrevej 5, 6840 Oksbøl. Lokalthistorisk medarbejder ved arkivet i Oksbøl. Artikler i »Fra Ribe Amt«. Har udgivet »Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 - et tidsbillede fra Aal sogn« (1984). Modtog H. K. Kristensen prisen 1984.